

*Robert de Clari***KONSTANTINÁPOLY HÓDOLTATÁSA**

Ford. Csernus Sándor – Cs. Tóth Annamária.

(A középkori francia történeti irodalom remekei 1.)

A tanulmányokat írta: Csernus Sándor – Farkas Csaba – Gérard Jacquin

Budapest: Balassi Kiadó, 2013. 243 o. (13 térképmelléklet és 10 színes képmelléklet)

„Ettől fogva sorra következtek a meglepetések, a lassanként tisztuló égre s a természet harsozó zöldjére vetülő újabb és újabb kupolák, aranyoszlopok, fehér perisztíliumok, rózsaszín márványfalak, a tarka függőkert-labirintussal körülvett, ciprusokkal ékes császári palota, a Bukoleion tökéletes szépsége. S feltárult az Aranyzarv-öböl roppant láncsal lezárt bejárata, és felfehért jobbra a Galata-torony” – így látta Umberto Eco regényhőse, Baudolino Konstantinápolyt, amikor a negyedik keresztes hadjárat (1202–1204) eseményei előtt két évtizeddel a várost először pillantotta meg (Umbert Eco: *Baudolino*. Ford. Barna Imre. Bp.: Európa, 2003. 253–254.). Hasonlóan színes képet festett a nyugati lovagseregek által feldúlt város gazdagságáról krónikájában (LXXXII–XCII. *caput*) az a Robert de Clari (ca. 1180 – 1216 u.), akit — Geoffroy de Villehardouin (1150/1154 – 1218 e.) mellett — a francia nyelvű történetírás atyjaként és a Latin Császárság létrehozását eredményező keresztes vállalkozás legjelentősebb krónikásaként tart a medievisztika számon. A Konstantinápoly elfoglalását a középpontjába állító elbeszélés a Balassi Kiadó gondozásában, a Szegedi Egyetemen oktató Csernus Sándor, valamint Cs. Tóth Annamária fordításában látott a közelmúltban napvilágot: ily módon immáron magyar nyelven is hozzáférhetővé vált — a Robert de Clarival sokszor összehasonlított Geoffroy de Villehardouin Szabics Imre tollán magyarított szövegéhez (Geoffroy de Villehardouin: *Bizánc megvétele*. Ford. Szabics Imre. Bp.: Európa, 1985.) hasonlóan — a pikárdiai származású francia lovag személyes élményekkel tarkított beszámolója.

A kötet *A középkori francia történeti irodalom remekei* címet viselő sorozat első kiadványaként jelent meg, a vállalkozás azonban — ahogyan azt a fordítók az előszóban (9–13.) jelzik — hosszú múltra tekint vissza: a jelentősebb külhoni középkori kútfők magyar nyelvű kiadásának ötletét Gombos F. Albin már az elmúlt évszázad elején felvetette, ezt követően pedig — Sz. Jónás Ilona újabb kezdeményezésére — két évtizeddel ezelőtt született meg annak terve, hogy a legkiemelkedőbbnek tekintett középkori francia történetírók — a „történetírói ötös”-ként ismert Villehardouin, Clari, Joinville, Froissart és Commines — műveiből egy válogatás magyar fordításban is napvilágot lásson. Mivel azonban az elmúlt időben számos részlet vált az említett krónikákból az olvasóközönség számára magyarul is hozzáférhetővé (ld. pl. *Krónikások – krónikák. II. Az új évezredben... [XI–XIII. század]. Szemelvények középkori krónikákból*. Összeállította, az előszót és a jegyzeteket írta Mezey László. Budapest: Gondolat, 1960. [Európai antológia. Középkor] 172–182., 184–185., 188–197. [Robert de Clari], 182–184., 186–188. [Villehardouin], 198–212. [Joinville]; *Froissart krónikája. Válogatás*. Vál., az utószót és a jegyzeteket írta Kulcsár Zsuzsanna. Budapest: Gondolat, 1971.; *Középkori egyetemes történeti szövegyűjtemény. Európa és Közel-Kelet. IV–XV. század*. Szerk. Sz. Jónás Ilona. Budapest: Osiris, 1999. 226–230. [Robert de Clari], 505. [Froissart], 570–572. [Commines]), Csernus Sándor és Cs. Tóth Annamária az eredeti elképzelést módosítva úgy döntöttek, szemelvénygyűjtemény helyett a három kevésbé ismert krónika teljes szövegét közreadják fordításban.

Ennek megfelelően az időben is legkorábban alkotó, a negyedik keresztes hadjáratot kortársként megéneklő Robert de Clari munkáját veheti elsőként kezébe az olvasó. Reményeink szerint hamarosan gyarapodik a sorozat Jean de Joinville (1224–1317) IX. Szent Lajosról (1226–1270) írott életrajzával (*Vie de Saint Louis*), valamint a burgundiai herceg hűségét XI. Lajos francia király (1461–1483) szolgálatával felcserélő Philippe de Commines (1445?–1511) emlékirataival (*Mémoires*).

A gazdag jegyzetapparátussal és szövegmagyarázatokkal ellátott fordítás az egyetlen — jelenleg a Dániai Királyi Könyvtárban őrzött, ám a 13–14. század fordulóján a pikárdiai Corbie apátságában másolt — kéziratban fennmaradt francia nyelvű krónika valamennyi fontosabb *editiójának* a felhasználásával készült. A *Konstantinápoly hódoltatásának* teljes textusát első ízben Paul Riant jelentette meg 1868-ban (*Li estoires de chiaus qui conquissent Constantinoble, de Robert de Clari en Aminois, chevalier*. [Ed. Paul Riant.] [Paris: s. n., 1868.]). Philippe Lauer 1924-ben publikált és két további kiadást (1956, 1974) is megért *editióját* (Robert de Clari: *La Conquête de Constantinople*. Ed. Philippe Lauer. Paris: Champion, 1924.) követően 1952-ben a

Bibliothèque de la Pléiade sorozatában adták újfent közre — ezúttal gyűjteményes kötetben — Robert de Clari kereszties beszámolóját (*Historiens et chroniqueurs du Moyen Âge. Robert de Clari, Villehardouin, Joinville, Froissart, Commines*. Ed. Albert Pauphilet – Edmond Pognon. Paris: Gallimard, 1952. 13–91. [Bibliothèque de la Pléiade 48.]). A középkori francia irodalom jeles szakértőjének, Jean Dufournet-nak (1933–2012) a nevéhez fűződik a krónika legújabb kritikai *editiója*, a 2004. évi kétnyelvű — a szöveget annak modern francia fordításában is közlő — kiadás (Robert de Clari: *La conquête de Constantinople*. Ed. et trad. par Jean Dufournet. Paris: Champion, 2004. [Champion classiques. Série Moyen Âge 14.]): a most recenzeált, a Szegedi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának Középkori Egyetemes Történeti Tanszékén összeállított kötetet készítői az ő emlékének is ajánlották.

A kiadvány borítóját az a Flandriai Henrik császár (1206–1216) konstantinápolyi bevonulását ábrázoló miniatúra díszíti, amely a Latin Császárság harmadik jeles történetírójaként számon tartott Henri de Valenciennes (ca. 1170 – 1210 u.) krónikájának (*Histoire de l'empereur Henri de Constantinople*) 13. század végi kéziratából származik. A kötetben Cs. Tóth Annamária és Csernus Sándor prologusa (9–13.) előzi meg a pikárdiai lovag 121 *capitra* osztott beszámolóját, amely Bizáncnak a keresztiesek általi elfoglalását és a Latin Császárság kezdeteit a szerző személyes élményeiből táplálkozva, nem egyszer anekdotákkal fűszerezve meséli el (17–133.). Hogy a kötet nem csupán a szűkebb szakma — a francia történeti irodalom specialistái — számára készült, de szól a szélesebb olvasóközönségnek is, azt egyfelől a krónikaszoveget kísérő, a témát a gazdag magyarázó anyaga révén a kereszties irodalomban kevésbé járatosak számára is közelebb hozó bő jegyzetapparátus jelzi: a jegyzetek Csernus Sándor munkáját dicsérik. Ki kell emelnünk másfelől azt is, hogy a Csernus és Cs. Tóth Annamária fordításában közölt textust nem csupán három, alább még részletezendő — a 13. századi elbeszéléssel és a történelmi kontextussal foglalkozó — tanulmány követi, de kronológiai táblákat, a szakirodalomban való tájékozódást megkönnyítő válogatott bibliográfiát és a kereszties hadjáratokat illusztráló térképmelléleteket is találunk a későbbiekben a felsőoktatásban is minden bizonnyal haszonnal forgatható kiadványban.

A kísérőtanulmányok sorában elsőként Gérard Jacquinek, a francia történetírással foglalkozó angers-i medievistának az írását olvashatjuk: a dolgozat az ura, Pierre d'Amiens kíséretében 1202-ben hadra kelt pikárdiai kismemes francia nyelven írott történeti munkájának részletes elemzését adja (*Robert de Clari és krónikája*, 135–156.) A 13. század hajnalának Bizánci Birodalmát — tehát a történelmi hátteret — hivatott ismertetni a Csongrád Megyei Levéltárban munkálkodó Farkas Csaba tanulmánya, amely nem csupán az utolsó Komnénoszok és az Angeloszok hanyatló államának belső intrikáiba ad bepillantást, de leírja azt is, hogyan vezetett az európai nagyhatalmi politika alakulása Bizánc 1204. évi elfoglalásához. Ismerteti a dolgozat a keresztiesek elé táruló Konstantinápoly azon csodáit — a vároznak a keresztiesek számára gazdag zsákmányt biztosító épületeit — is, amelyek oly nagy hangsúllyal szerepelnek a lovagtársaival együtt a Kelet szépségein elámuló Robert de Clari művében (*Bizánc a negyedik kereszties hadjárat előestéjén*, 157–176.). A 13. századtól a latin nyelvű történeti irodalom mellett lassan kibontakozó népnyelvű történetírás kezdeteit, a Clari-féle krónikának a francia nyelvű történeti irodalomban elfoglalt helyét mutatja végezetül be a kötet harmadik tanulmányában Csernus Sándor (*A Kelet vonzásában: Konstantinápoly meghódítása és a francia nyelvű történetírás születése*, 177–194.).

Ugyancsak Csernus állította össze az első kereszties hadjárat meghirdetésétől (1095) a IV. lateráni zsinatig (1215) és III. Ince pápa haláláig (1216) ívelő kronológiát, amely fogódzót jelent azok számára, akik a Clari által elbeszélte események sorában tájékozódni kívánnak (*Kronológia Robert de Clari krónikájának tanulmányozásához*, 195–202.). Hasonlóképpen a *Konstantinápoly hódoltatásában* ábrázolt folyamatok könnyebb megértését szolgálják az uralkodói listák (*Dinasztiák és uralkodók [1100–1300]*, 203–218.) vagy az a válogatott bibliográfia, amely Bizánc, a kereszties hadjáratok, valamint a francia történetírás irodalmába nyújt bepillantást (219–226). A kötethez — amelyhez Tamás Zsuzsanna összeállításában névmutató (231–243.) is készült — Szántó Richárd rajzolt térképeket: ezeken nem csupán az egyes kereszties hadjáratok útvonalát követheti az érdeklődő olvasó nyomon, de megismerheti a Keleten létrejött kereszties államokat, a Clari által oly részletesen lefestett középkori Konstantinápolyt vagy a krónikában ugyancsak több ízben szóba kerülő Velencét is. A kiadvány színes illusztrációkkal zárul: a képmelléletek között ugyanúgy találunk felvételt a Robert de Clari szövegét fenntartó *manuscriptum* első oldaláról, mint néhány, az 1202–1204. évi eseményeknek kései emléket állító képzőművészeti alkotásról.

A Robert de Clari kereszties beszámolóját magyar fordításban közreadó kötet szerkesztésének részletes bemutatása után két kérdéstről tartom elengedhetetlenek ehelyütt szólni. Fontos-

nak vélem egyfelől röviden összegezni — bár erről, mint ahogyan azt fentebb említettem, Jacquin és Csernus tanulmányaiban részletesebben is olvashatunk —, miért foglal el kiemelkedő helyet az immáron a magyar olvasó számára is hozzáférhető krónika a negyedik kereszties hadjárat kút-főinek sorában és a francia történeti irodalomban. A kiadványt forgató hazai közönség számára sem érdektelen másfelől, hogy a negyedik kereszties hadjáratról ugyancsak hírt adó Geoffroy de Villehardouin munkája mellett Clarinál is találunk magyar vonatkozású passzust: kútffőnek, amely az Árpádok államának történetéhez is szolgáltat némi adalékot, nem csupán az európai történelem megismerése szempontjából van tehát jelentősége.

Lássuk elsőként is Robert de Clari helyét a francia krónikásirodalomban és a Bizánc megvételéről hírt adó kútffők sorában! Feltehetőleg IX. (Szent) Lajos megbízásából ültette át francia nyelvre Primatus saint-denis-i szerzetes a különböző korokból fennmaradt, a frankok történetét a mitikus trójai eredetüktől elbeszélő krónikák füzérét: a Királyok Regénye (*Roman des rois*) — amelyet egy miniatúra tanúságtétele szerint 1274-ben maga nyújtotta át III. (Merész) Fülöpnek (1270–1285) — vált a később folyamatosan bővített nemzeti krónika, a *Grandes Chroniques de France* alapjává. A 12. század végétől – a 13. század elejétől a latin nyelvű történeti irodalom mellett lassanként kibontakozó népnyelvű történetírás első példái azonban nem a dinasztikus hagyományhoz, hanem a kereszties államokhoz — pontosabban is a negyedik kereszties hadjárat következtében létrejött Latin Császársághoz — kapcsolhatóak.

Bár a később korántsem dicsőségesként értékelt, a szaracénok elleni szentföldi küzdelem folytatása helyett a Bizánc Birodalom ellen fordult hadi vállalkozásról egyéb kútffőkből is tudósítást nyerhetünk, a negyedik kereszties hadjáratnak alapvetően három krónikását tartjuk számon: Henri de Valenciennes fentebb már említett — ugyancsak francia nyelvű — munkáját időben is megelőzték Geoffroy de Villehardouin és Robert de Clari beszámolói. A Konstantinápoly elfoglalását a középpontjába állító két elbeszélést a medievisztika rendszerint egymás mellett tárgyalja, és az irodalomtörténet hagyományosan e szerzőkre tekint az első francia történetírókként. Míg a magyar fordításban 1985 óta olvasható Villehardouin Champagne marsalljaként elegánsabb nyelven írva a kereszties hadjárat vezetőinek szemszögéből adja elő a történéseket, addig a pikárdiai kismemes, a mai Cléry-sur-Somme-ban birtokos Robert egy másik nézőpontot képvisel: kevésbé pallérozott stílusú, ám igen színes, apró mozzanatokra is kitérő elbeszélésből azt tudhatjuk meg, hogyan élte meg a célját tévesztett hadi vállalkozás eseményeit az egyszerű, a főbb döntésekbe be nem avatott lovag. Beszámolója egyébként az 1199. évnél indul — amikor az eredetileg a Szentföldre induló lovagok a keresztet felvették —, és egészen I. (Flandriai) Balduin (1204–1205), az első latin császár megkoronázásáig eljutva hírt ad arról is, hogyan osztották fel a meghódított területeket a győztesek. Az utolsó fejezetek (CXII–CXXI. *caput*) — amelyek elbeszélésükben kevésbé részletesek, és egy hosszabb időszak (1205–1216) történéseiről tömören adnak mindössze számot — aligha alapulnak a már a Keletről időközben megtért Clari személyes élményein. (A kérdésről a krónikát fordító Csernus Sándor tollából másutt is olvashatunk, ld. Uő.: *A középkori francia nyelvű történetírás és Magyarország [13–15. század]*. Budapest: Osiris, 1999. [Doktori mestermunkák] 34–38., 50–52.)

Bár a recenzeált kötetben Robert de Clari magyar értesüléseiről részletesebben nem esik szó, a hazai olvasó számára talán nem érdektelen, hogy a francia krónika a 13. század eleji Magyar Királyságról is említést tesz. A külföldi kútffők magyar utalásait összegyűjtő Gombos F. Albin azokat a szövegrészleteket is kiemelte a forrásból, amelyek a kunok és a vlachok történetével kapcsolatosak (ld. *Catalogus fontium historiae Hungariae*. Ed. Albinus Franciscus Gombos. III. Budapestini: Academia Litterarum de Sancto Stephano rege nominata, 1937. 2055–2058.: 4437. sz.) – ezektől eltekintve egyetlen mozzanatról kell ehelyütt szót ejtenem: az elbeszélés azon egységéről, amely az akkor a magyar király fennhatósága alatt álló Zára elfoglalását (1212. november 24.) tárgyalja (XIII–XV. *caput*). Ugyanezen eseményről nem csupán Geoffroy de Villehardouin előadásában, de velencei történeti munkákban: Andrea Dandolo (1306–1354) krónikájában (*Chronica Venetorum*) vagy a 13. század második felében alkotó Martino da Canale 1275-ig terjedő művében (*Estoires de Venise*) is részletekbe menően olvashatunk (*Cat. font.* I. 63.: 160. sz.; II. 997–1006.: 2429. sz., 1561–1562.: 3626. sz.) Robert de Clari megfelelő passzusa korántsem az egyetlen — és meg kell jegyezzük, nem is feltétlenül a legértékesebb — tudósítás tehát arról, hogyan foglalták az 1181-ben magát III. Béla oltalmába helyező várost a keresztiesek a számukra hajókat biztosító Velence kívánságára vissza.

Míg azonban a minden bizonnyal kortárs kereszties beszámolókból merítő velencei elbeszélések egyértelműen az itáliai városállam igényének jogosságát hangsúlyozzák — Martino da Canale a

záraiak gögjét is kiemeli —, addig a francia kútfőkből, bár a keresztetek cselekedetei számára ezek is igyekeznek mentséget találni, a lovagseregnek az 1202. évi ostrom helyességével kapcsolatos kértelyei is kitűnnek. Villehardouin és Robert de Clari úgy érvelnek, a keresztetes had kénytelen volt ily módon róni le tartozását a nyugati lovagokat a tengeren szállító velenceieknek, akik pedig joggal követelték vissza a fennhatóságot az ellenük két évtizeddel korábban fellázadt adriai város felett. Mindkét történetírónál olvashatjuk azonban, hogy a keresztények lakta Zára elleni katonai akciót a Szentszék elítélte, és a keresztetek később nyertek csupán III. Ince pápától (1198–1216) bűnbocsánatot. Robert de Clari azt is elmeséli, hogy — amikor a hajók Velencéből megindultak — a keresztetek vezetőinek és Enrico Dandolo dózsénak (1192–1205) a megállapodásáról nem tudott az egész sereg, csupán a legelőkelőbbek. A pikárdiai lovagnál olvashatunk arról is — az adatot ugyancsak megerősíti egyébként Villehardouin —, hogy az egyházi átokkal fenyegető pápai levél hatására Simon de Montfort és Enguerrand de Boves megtagadták a részvételt a Zára elleni akcióban, és a telet a Magyar Királyságban töltötték. (A krónikák magyar adataihoz ld. Csernus S.: *A középkori francia nyelvű i. m.* 146–152.; Körmendi Tamás: *Az Imre, III. László és II. András magyar királyok uralkodására vonatkozó nyugati elbeszélő források kritikája.* [Bölcsészdoktori értekezés, kézirat.] [2008.] 171–172., 173–174., 202–204.)

Olyan elbeszélő forrást tarthat tehát immáron magyar fordításban is kezében az olvasó, amelynek a franciaországi kutatás — lévén Robert de Clari az első franciául író történetírók egyike — régóta különös figyelmet szentel. Bár a kútfő elsősorban a francia történetírás fejlődése és az egyetemes történelem tanulmányozása szempontjából bír különös jelentőséggel, a rendkívül színes szövegnek akad magyar vonatkozása is: a negyedik keresztetes hadjárat krónikása Zára 1202. évi ostromáról megemlékezve röviden szót ejt Imre király Magyarországról. Amennyiben a Szegedi Tudományegyetem és a Balassi Kiadó vállalkozása sikerrel folytatódik, hamarosan a 13. századi francia történetírás másik jeles képviselőjének, Joinville-nek a Szent Lajosról készült életrajzát is olvashatjuk magyar fordításban.

Csákó Judit

Vincze Zoltán

**A KOLOZSVÁRI RÉGÉSZETI ISKOLA
A PÓSTA BÉLA-KORSZAKBAN (1899–1919)
Erdélyi Múzeum Egyesület, Kolozsvár, 2014. 812 o.**

Tartalmas és igényes kivitelezésű kötettel gazdagodott tudományosságunk: az Erdélyi Múzeum Egyesület kiadásában napvilágot látott Vincze Zoltán kolozsvári régész-történész könyve a kolozsvári régészeti iskola Posta Béla nevével fémjelezhető korszakáról (1899–1919). A kötet írója immár több mint másfél évtizedes munkásságát tárta ezúttal monográfiába sűrítve a téma iránt érdeklődők elé. A szerző neve egyáltalán nem ismeretlen a szakmában, hiszen a kolozsvári régészeti iskoláról, annak tagjairól és köztük Posta Béláról is az 1990-es évek második felétől folyamatosan közölt kisebb-nagyobb terjedelmű publikációkat. A gazdag forrásanyag (korabeli levéltári, egyetemi, múzeumi dokumentáció és az Erdélyi Múzeum Egyesület iratanyaga, utóbbi a Román Állami Levéltár Kolozs Megyei Igazgatósága által őrzött és évtizedekig zárt anyag volt) felhasználásával készült könyv ezúttal azonban nemcsak a szakmának szól, hanem olvasmányos és lendületes stílusa miatt azok számára is érdekes lehet, akik a magyar régészettudomány egy küzdelmes, de eredményes korszakába kívánnak betekinteni.

Vincze Zoltán közvetlenül a II. bécsi döntés után született kalotaszegi tanítócsaládban. Tanulmányait a hidelvei református iskolában, a hajdani Unitárius Kollégiumban és a Bolyai Tudományegyetemen végezte, ahol 1962-ben szerzett oklevelet történelem-régészet szakágon. Nyugdíjazásáig (2001) a kolozsvári Báthory István Elméleti Liceumban tanított, szabadidejében pedig helytörténeti és művelődéstörténeti kutatásokat is folytatott. Első írása az „Igazság” című romániai magyar folyóiratban jelent meg, és később is többnyire kolozsvári folyóiratokba publikált. Feldolgozta többek között a torockói iskola és az ottani temető történetét, a kolozsvári hóstátiai